

2021 • DECEMBER

MARIËNBURG

JAAR 38 • 05

MAGAZINE

VAN EN VOOR KRITISCH KATHOLIEKEN

DE ZIJP IN CORONATIJD

PAX IN BEWEGING

WE ARE CHURCH IN ROME

BESTAAT RECHTVAARDIGE OORLOG WEL?

HET RAADSEL VAN GOD

LAATSTE BEVRIJDINGSTHEOLOOG

COL OF ON

MARIËNBURG MAGAZINE VAN
EN VOOR KRITISCH KATHOLIEKEN
IS EEN UITGAVE VAN MARIËNBURG,
VERENIGING VAN KRITISCH
KATHOLIEKEN, EN VERSCHIJNT
VIJF MAAL PER JAAR. OVERNAME
VAN ARTIKELEN IS TOEGESTAAN NA
OVERLEG MET DE REDACTIE.

© 2021 MARIËNBURG
ISSN1878-8734

WEBSITE

www.marienburgvereniging.nl

REDACTIE

eindredacteur: Arthur van Tongeren

redacteuren:

Henk Baars

Tom van den Beld

Michel Besnard

Riet Bos

Erik Jurgens

Gerard Swüste

REDACTIE-SECRETARIAAT

redactie@marienburgvereniging.nl

VORMGEVING

N-ything Design, Boxmeer

DRUK

Rekafa drukkers, Venlo

LIDMAATSCHAP / ABONNEMENT

Lidmaatschap van Mariënburg inclusief
abonnement op Mariënburg Magazine:
€ 35,- per jaar.

Abonnement zonder lidmaatschap:

€ 25,- per jaar.

Proefabonnement: 3 nr's voor € 15,-

Losse nummers: € 5,-

Aanmelden bij het secretariaat of via de
website.

IBAN: NL77 RABO 0329 9215 68

BIC-code: NLRABO2U

Mariënburg is ANBI erkend.

BESTUUR MARIËNBURG

Harrie van den Akker, voorzitter,
06-48590171

Riet Bos, penningmeester, 06-43928591

Nicole Buijendijk, secretaris, 030-2751989

Walther Burgering, lid, 06-2956 2865

Henk Peters, lid, 06-4296 1868

bestuur@marienburgvereniging.nl

SECRETARIAAT

Het Fort 29

5581 AB Waalre

040-8442967

secretariaat@marienburgvereniging.nl

04

ALGEMENE VERGADERING 2021 |

Een korte impressie

TOM VAN DEN BELD

05

HOE EKKLESIA DE ZIJP IN
CORONATIJD IS DOORGEGAAN

STEF OLMER

09

PEDRO CASALDÁLIGA - De laatste
bevrijdingstheoloog

MICHEL BESNARD

10

'LEVEN IN ONZEKERHEID, REIZEN
MET HOOP'

RIA SCHOENMAKERS - VAN OSCH

12

GIED TEN BERGE: 'Laat de vredesbeweging
weer een beweging worden'

GERARD SWÜSTE

16

HEEN EN TERUG MET DE TREIN
NAAR ROME | 25 jaar International Movement
We Are Church

HENK BAARS

18

DE WESTFRIESE EKKLESIA, VOOR
ZOEKERS EN VINDERS

ELLEN ETTEMA-JANSEN

19

IS DE 'RECHTVAARDIGE OORLOG' WEL
ECHT ACHTERHAALD?

FRED VAN IERSEL

22

DE 'RECHTVAARDIGE OORLOG' ALS
RECHTVAARDIGING VAN OORLOG

BRAM GRANDIA

Prettige feestdagen

De redactie van *Mariënborg Magazine* en het bestuur van *Mariënborg* wensen u een **zalig en vredevol kerstfeest en een voorspoedig en gezegend 2022**. Dat we in het nieuwe jaar dat voor ons ligt het visioen levend houden en doorvertellen. Dat we bruggen bouwen en elkaar in vrede ontmoeten.

HET EERSTVOLGENDE NUMMER
VERSCHIJNT MAART 2022.
BIJDRAGEN UITERLIJK 15 JANUARI
AAN HET REDACTIE-ADRES.

EN VERDER...

08 KERKELIJKE MERKWAARDIGHEDEN | Tom van den Beld - Julius Caesar in Zuid-Limburg
14 Frank Dane: Een mooie kerstgedachte
15 Erik Jurgens: Gods woord vertaald
24 Huub Schumacher: Wie loopt er in de maat?

VRIJHEIDS- WAANZIN

Respect voor wie 'een beetje anders' is: dat is steeds toch weer moeilijker dan je denkt. En niet alleen als het gaat over huidskleur, seksuele voorkeur, uiterlijk, geloof, achternaam, afkomst, opleiding, of plek op de sociale ladder – zoals ik in mijn vorige Terzijde schreef. Maar zeker ook in coronatijd, waar te veel mensen om uiteenlopende redenen weigeren zich in te laten enten. Zo ontstaat een heilloze tweedeling waar mensen aan beide zijden zich buitengesloten voelen. Hoeveel respect is er dan over en weer mogelijk? Dat is op zijn minst een uitdaging. Nog maar een advertentie in *Trouw*?

Te veel mensen laten zich leiden door fabeltjes over wat de entstof doet met je lijf of je DNA. Vergetend dat zij als kind ook ingeënt zijn tegen enge ziektes. Alsof zij precies weten wat hun gewone voedings- en genotmiddelen met hun gezondheid doen. Anderen gaan mee in complotverhalen over een elite die de wereld wil beheersen. Maar in Princeton (waar ik dit najaar woon en doceer) is 98% van de mensen gevaccineerd, wordt ieders speeksel elke week getest en draagt iedereen een mondkapje, ook in de supermarkt. Want hier 'geloven' we in de wetenschap. En dus kan er behoorlijk gewoon geleefd en gewerkt worden.

En dan zijn er nog de mensen die zich op hun vrijheid beroepen. Die zelf wel weten en willen beslissen wat goed is. Die zich niet de wet laten voorschrijven. Vergetend dat je niet alleen op de wereld bent, maar 'm deelt met anderen. Onze samenleving is doorgeslagen in individualisme en in het vooral of uitsluitend denken aan eigenbelang. Wij lijken vergeten wat naastenliefde is. Toch zijn we op de wereld om mekaar te helpen nieuwe? Je kunt er toch zelf, in alle vrijheid, voor kiezen om minder 'ikke' te zijn? Dat is niet mens-onwaardig. Ik zou daar respect voor hebben, want het past bij ons geloof. En het zou het leven zeker met corona een heel stuk gemakkelijker en aangener maken.

Kiezen voor elkaar: wat is er mooier?

Zoals Oosterhuis het verwoordde:

Alleen kan ook, met twee is beter, twee of drie, met twaalf, of zeven maal zeven, eendrachtig.

En:

Je kent elkaar, je weet bij wie je hoort, gezegend ben je – Zo voelt de nieuwe wereld die komen zal.

Een wenkend perspectief?

TER-
ZIJ-
DE

ALGEMENE VERGADERING 2021

Een korte impressie

Het was in 2019 dat de leden van Mariënborg elkaar voor het laatst van aangezicht tot aangezicht konden ontmoeten. In 2020 werd er 'gezoomd', maar op 2 oktober 2021 kwamen zo'n 35 Mariënborgers bijeen in vergadercentrum Domstad in Utrecht, een voorzichtig begin van 'het oude normaal'.

Voorzitter Harrie van den Akker heette de deelnemers welkom en opende met het lied "Gij die het sprakeloze bidden hoort". Vervolgens werden, zoals gebruikelijk, de jaarverslagen en notulen behandeld, hetgeen vlot werd afgewerkt. De door ziekte afwezige penningmeester, Riet Bos, kon tevreden zijn: haar jaarrekening en begroting kwamen smetteloos door de keuring heen.

Twee bestuursleden, Michel Besnard en Ed Schreurs waren aan het einde van hun termijn. De voorzitter bedankte hen uitgebreid en stelde hun twee opvolgers voor: Henk Peters uit Oss, pastoraal werker, onderwijsman en bestuurder en bovendien betrokken bij *De Roerom*, en Walther Burgering, diaken en (jongeren)pastor in het Westland. Unaniem werden zij door de vergadering als bestuursleden geaccepteerd. De voorzitter hoopte te zijner tijd nog een zesde en misschien zelfs zevende bestuurslid te kunnen aantrekken. Bij de beleidsvoornemens kwamen plannen ter sprake voor samenwerking met Beziel Verband Utrecht. Deze zouden in het komend jaar een concrete invulling moeten krijgen. De voorzitter stelde daarna voor de Credocommissie, die al enige tijd niet meer functioneerde, op te heffen en te vervangen door één of twee nieuwe studietoelagencommissies. Die zouden zich in het verlengde van het bestuursbeleid moeten buigen over maatschappelijk bredere vragen zoals bijvoorbeeld het omgaan met 'mensen die een beetje anders zijn', tweedeling in de samenleving, vragen rond klimaat en andere kwesties rondom het behoud van onze aarde, en levensbeëindiging. Opgemerkt werd dat dit thema's zijn waarmee we met andere generaties in gesprek kunnen gaan. De vergadering stemde

globaal in met deze ideeën, waarna de voorzitter beloofde dat het bestuur ook hier met een meer concrete uitwerking zou komen. Tenslotte besloot men de 'geloofsgesprekken online' voort te zetten.

Na de lunch stond de middagzitting in het teken van de 'Charitatieve Kerk, eenheid van dubbele zorg (voor elkaar en voor wie het nodig hebben)'. Ed Schreurs leidde de gesprekken in, waarbij hij o.a. aangaf dat een zorgzame geloofsgemeenschap vooral een zaak van onderaf zou moeten zijn. Daarna kregen de in een grote kring gezeten deelnemers een voor een de gelegenheid te vertellen wat hun aan het hart gaat. Henk Baars leidde met vaardige hand de discussie. Enkele opvallende zaken die op tafel werden gelegd:

- in de geloofsgemeenschappen is veel aandacht voor liturgie, maar veel minder voor caritas
- caritas is nodig, maar ook luisteren naar elkaar en aandacht voor eenzamen
- de voedselbank kwam meermalen ter sprake
- heb je voor liefdewerk de boodschap van Jezus nodig? Is het christendom zelfs nog relevant? Anderzijds werd ook geconstateerd dat heel veel liefdevol werk door christenen werd en wordt gedaan

Deze uitwisseling van gedachten was nuttig, omdat de deelnemers inspiratie aan elkaar gaven, een algemene conclusie werd niet getrokken.

De dag werd beëindigd met een drankje rond de bar, waar velen aan deelnamen.

HOE EKKLESIA DE ZIJP IN CORONATIJD IS DOORGEGAAN

Even napraten na de viering. Op de voorgrond van links naar rechts Stef Olmer, Ans Pongen (voorganger) en Moniek Siermann

De Zijp. Naam van de bron die in Arnhem ontspringt en als St. Jansbeek op verschillende plekken in de stad opborrelt. De in 2007 opgerichte ekklesia is ernaar vernoemd en ook die laat zich op verschillende plekken zien. Sinds 2014 voornamelijk in de Elisabethkapel, waar vroeger de gebeden en gezangen klonken van de dominicanessen die werkzaam waren in het erbij gelegen ziekenhuis. Toen de zusters hun klooster en de kapel verlieten en het ziekenhuis jaren daarna gesloten werd, volgde er een periode van verval, afbraak en zelfs brandstichting in het neogotische monument. Op het nippertje werd er een koper gevonden die er alles aan heeft gedaan om de kapel zoveel mogelijk in oude glorie te herstellen. Het is in dat pand dat de ekklesia de Zijp haar maandelijkse vieringen houdt.

We spraken Moniek Siermann, oprichter en een van de huidige voorgangers van ekklesia de Zijp. We waren benieuwd hoe de ekklesia de coronatijd was doorgekomen. “Eigenlijk heel goed”, zegt ze. “Het was wel een rare tijd omdat er kort voor de lockdown nog een ambitieuze toekomstvisie was ontwikkeld. We kwamen na de viering van januari 2020 met een grote groep belangstellenden bij elkaar om te horen over de toekomstplannen van de Zijp. Een stuurgroep ontvouwde een prachtig plan voor verdere ontwikkeling van leerhuis, omzien naar elkaar en groots en klein vieren. En voor een nog verdere toekomst werd de droom zichtbaar van een eigen gemeenschapshuis. Op korte termijn werd buurthuis ‘t Huukske, vlak bij de kapel, gevonden en daar begonnen we te zingen, te mediteren en te leren...

totdat corona alles stopzette. De Stille Week kreeg opeens een heel andere betekenis.

Er werd meteen besloten dat er vieringen online zouden komen. Digitale drempelvrees hoefde ik gelukkig niet te overwinnen. Ik had al veel ervaring met online mogelijkheden, dat scheelt. En in de periodes dat het weer kon en mocht werden er meteen weer vieringen voor 20 of 30 mensen georganiseerd, ondersteund door een octet uit het Zijpkoor. Voor wie de live vieringen niet kon of wilde bijwonen waren ze ook online te volgen. Doel was steeds om de samenhang en de binding onderling te behouden, om de bron te laten stromen. Daartoe werden nog meer concrete stappen gezet. De website werd geheel vernieuwd en ging in augustus online. Tijdens de eerste coronaperiode kregen mensen die dat wilden 3 à 4 keer per week een mail met ‘Zijppoëzie’, met een korte tekst ter bezinning. Ook ontstond het initiatief ‘Schoonheid en Hoop’, een inspirerende verbinding van beeld met een korte tekst op de Facebookpagina van de Zijp. In juli en augustus zijn er wekelijkse stilte-wandelingen georganiseerd in de avond. In november was er een initiatief van twee Zijp-ers met een actie ‘Kom maar op de koffie/de soep...’ om onderling contact te initiëren en te versterken.”

Kortom: de Zijp is een springlevende bron gebleven. En nu het eind van de coronatijd dichtbij lijkt worden twee

projecten weer enthousiast opgepakt: het Catharina Visser muziekproject en voor de lange termijn het plan voor een gemeenschapshuis.

Moniek: “Vanaf het begin zijn in de Zijp muziek en zang, en dan met name de teksten van Huub Oosterhuis op muziek van Antoine Oomen en Tom Löwenthal, het belangrijkste element geweest van de vieringen, naast bijbelfragmenten en inspirerende gedichten. Daar hoorden ook zeker de gedichten van Catharina Visser (1932 – 2015) bij. Zij leidde bezinnings- en meditatiedagen en verzorgde vele lezingen in het land. Daarnaast schreef ze ook 3 gedichtenbundels – die helaas niet meer te krijgen zijn. Gelukkig heeft haar levenspartner en uitgever Hans Luyten besloten om nog dit jaar een bundel uit te geven met al haar verzamelde gedichten.

De teksten van Huub Oosterhuis sluiten nauw aan bij de bijbelse verhalen die we lezen. De gedichten van Catharina zijn daar een heel eigen aanvulling op. Zij schrijft meer over de binnenkant, over stilte, je zou het mystiek kunnen noemen. Ze schrijft geen grootse, meeslepende teksten, maar je voelt een onderstroom. Tom Löwenthal heeft afgelopen periode een aantal teksten van haar op muziek gezet en ook Henri Heuvelmans heeft een prachtig verstillied gecomponeerd. En zo ontstond het Catharina Visser-project.”

Het muziekfonds waaruit dit project gefinancierd wordt is in oktober 2019 in het leven geroepen. Het was een persoonlijk cadeau voor Moniek bij haar 25-jarig jubileum als pastor. Er zijn al een paar nieuwe composities mee gefinancierd. Het initiëren van nieuwe spirituele muziek is in het geseculariseerde Nederland tamelijk uniek. Er zullen niet veel geloofsgemeenschappen zijn die dit presteren. Zeker niet in coronatijd, waarin door het beperkte kerkbezoek nijpende financiële tekorten ontstaan.

“Voor ons is het ook beslist niet makkelijk en vanzelfsprekend om dit project uit te voeren. Het Moniek Siermannfonds is nu bijna leeg en we willen nog graag een aantal liederen componeren, zodat er uiteindelijk een verzameling van zo'n 15 liederen ontstaat waar we dan een cd mee kunnen opnemen. Dat hopen we in het najaar te kunnen doen, met koorleden die graag aan dit project mee willen zingen. Deze cd zal dan samen met de gedichtenbundel worden uitgegeven. Om de cd te realiseren is zo'n kleine € 10.000,- nodig, voor zo'n 500 cd's. Op het moment van schrijven hebben we zo'n € 6.500,- bij elkaar. Aanvulling is welkom en de tien 'grootste' sponsors ontvangen de gedichtenbundel en de cd gratis!”

Tegelijkertijd gaan de plannen door voor het gemeenschapshuis ('het Oosterhuis') dat een plek moet worden voor verstillig, bezieling en bewoning. Ekklesia De Zijp is begonnen uit heimwee naar liederen en taal die uitgaan van de bijbelse verhalen en die raken aan onze ervaringen en gedachten van vandaag. Het draait om het ideaal van een betere wereld voor iedereen. De maandelijkse viering (met zo'n 150 bezoekers) wil inspireren en bemoedigen. Samen zingen, stil worden en je laten raken door de woorden. In de afgelopen 14 jaar is de Ekklesia een plek geworden van ontmoeting, van aandacht voor elkaar. En er zijn, soms wekelijks, terugkerende activiteiten ontstaan, zoals het samen zingen, samen poëzie lezen of een boek bespreken. Evenals het leerhuis, waarin de Bijbelverhalen worden uitgediept en vertaald naar het eigen leven. Tot nu toe vonden die activiteiten vaak bij iemand thuis plaats.

Moniek: “En zo is er organisch een nieuwe droom ontstaan: een eigen gemeenschapshuis. Waar we in klein verband kunnen vieren, bezinnen, stil zijn en zingen en waar mensen wonen die dit vormgeven.

We dromen van een duurzaam huis met een (stille) ruimte om te vieren voor 25-30 personen. Nieuwe religieuze muziek mag hier ontwikkeld worden. Een bibliotheek waar groepsactiviteiten kunnen plaatsvinden. Een gezamenlijke keuken en woonkamer, tuin, klusruimte, wasmachine. De deel-economie

is een van de waarden die gerealiseerd wordt. We denken daarnaast aan twee gastenkamers. En voor de permante bewoners: 3 à 4 zelfstandige wooneenheden. Het huis biedt een aantal gastenkamers voor mensen die op zoek zijn naar stilte, bezinning en verdieping. Mensen kunnen er op adem komen, mensen van alle leeftijden die behoefte hebben aan stilte in de hectiek van alle dag. Daarnaast kunnen er 1 of 2 palliatieve bedden zijn waar mensen in een bijna-thuisituatie kunnen sterven.

De vaste bewoners, mensen van diverse leeftijden, brengen hun eigen uiteenlopende kwaliteiten in die gaandeweg ook steeds veranderen. Een groep vrijwilligers zal nauw betrokken worden bij het huis en hopelijk meewerken om de activiteiten mogelijk te maken en uit te voeren. Wat identiteit betreft staat het bijbelse verhaal centraal. Dat verhaal gaat over bevrijding en is een spiegel voor ons eigen leven. Het zal altijd rond de Schrift cirkelen en ook de liederen en de getijden mogen meegroeien met de tijd. Stilte zal een grote plaats innemen en zal ook ge oefend moeten worden, steeds weer. In Arnhem gaat De Zijp gewoon door. Het vieren met grote groepen heeft zijn waarde bewezen. De Zijp en Het Oosterhuis bestaan naast elkaar en verrijken elkaar waar dat mogelijk is. Beiden zullen zelfstandige stichtingen zijn, niet ingebed in een kerkelijk verband.” ●

WIE MEER WIL WETEN OVER (DE VOORTGANG VAN) BEIDE PROJECTEN OF DEZE WIL STEUNEN, VERWIJZEN WE NAAR DE WEBSITE WWW.DEZIJP.NL.

Stef Olmer was vroeger zeer actief in de parochie in haar woonplaats Aalten. Vervreemd geraakt van het instituut r.-k. kerk door de verbijsterende ontwikkelingen sinds de jaren tachtig en door het verbod op de liederen van Huub Oosterhuis. Nu samen met echtgenoot haar draai gevonden in de oecumenische ekklesia de Zijp.

Koor van De Zijp

Julius Caesar in Zuid-Limburg

Niet weinigen onder de lezers van ons Magazine zullen in hun middelbare schooltijd enige hoofdstukken hebben gelezen uit *De bello Gallico* van Julius Caesar. En mocht u het Latijn niet beheersen, u hebt allemaal een Roomse jeugd gekend en u was misschien wel misdienaar. Latijn moet u dus vertrouwd zijn. We gaan het hier over Latijn hebben en in geval van nood zijn er altijd nog het woordenboek en Google.

Tot in zeker de jaren vijftig van de vorige eeuw was Latijn de courante taal van de Rooms-Katholieke Kerk. Niet alleen de liturgie werd gevierd in die taal, ook het kerkelijke academische onderwijs werd verzorgd in het Latijn. In Romeinse kringen was het zelfs soms de omgangstaal. Als er door plaatselijke kerkelijke instanties met 'Rome' werd gecorrespondeerd, gebeurde dat in het Latijn, want men wilde daar goed op de hoogte blijven van wat er in de mondiale kerk allemaal aan de hand was. Dus werd ook op lokaal niveau, in katholieke instellingen op allerlei terreinen, deze taal gehanteerd als het ging om verslagen, dagboeken, geschiedschrijvingen en zo meer.

Maar hoe schrijf je verslagen van hedendaagse gebeurtenissen op in een taal uit de oudheid, een 'dode' taal? Dat leidde soms tot hilarische teksten. Er is zelfs in de jaren vijftig geprobeerd een lijst samen te stellen van neologismen die moderne begrippen moesten 'vertalen' in het Latijn. Een experiment dat nooit is aangeslagen. Maar daarvoor moest men zich maar behelpen en hier volgt daarvan een voorbeeld.

Het bekende jezuïeteninternaat Katwijk De Breul, was in de oorlogsjaren in ballingschap gegaan in het Zuid-Limburgse Gulpen, omdat hun gebouwen in het westen door de Duitsers waren gevorderd. Daar maakte het instituut in september 1944 ook de bevrijding mee. Nu werd het reilen en zeilen van het internaat al van oudsher door pater Prefect bijgehouden in dagboeken, en dat gebeurde uiteraard in het Latijn. En zo wordt ons ook verteld hoe de bevrijding van Gulpen en omstreken in haar werk ging. Wij lezen Julius Caesar opnieuw!

Verteld wordt dat er veel oorlogslawaai is, dat de Duitsers wegvluchten en de Amerikanen komen.

Op 12 september wordt gemeld dat .. *"omnes milites Germanos proficisci (vertrokken), Americanos appropinquare (naderen) et continenter audiri sonitum vehementius tormentorum bellicorum.."*

13 sept. *"Post noctem tranquillam audimus mane Americanos in Noorbeek, Hoogcruts et Slenaken. Hora 12.50 primum 'tank' Americanum in via ad Slenaken et plures 'pantserauto's' ... (het woordenboek met neologismen was nog niet uitgevonden!)*

Invehunt in pagum Gulpen, ubi maximis et laetissimis ovationibus suscipiuntur! Subducimus vexillum (vlag) Neerlandicum. Liberati sumus! In nostro horto transnoctant multi Americani... Fumigamus (roken) Lucky Strikes! Laudes cum Te Deum."

En dan krijgen ze ook nog hoog bezoek. *Nos visitarunt nonnulli exercitus duces et etiam Mgr. Spellman, archiepiscopus urbis New York. .... Die 12 Febr. Imperator Montgomery castellum nostrum visitat et paulo post item dux Bradley."*

KERKELIJKE
MERK
WAARDIG
HEDEN •

Ze zullen dit niet gelezen hebben, maar Montgomery zou trots zijn geweest om 'keizer' genoemd te worden en generaal Bradley wat minder, omdat hij dezelfde titel kreeg als Mussolini!

PEDRO CASALDÁLIGA

de laatste bevrijdingstheoloog

Op 20 augustus 2020 overleed op 92-jarige leeftijd Dom Pedro Casaldáliga. **Wie, zegt u?** Pedro Casaldáliga. Je mag rustig zeggen: een voorbeeldige discipel van Jezus en van zijn evangelie.

Geboren en gewijd in Spanje, woonde hij sinds 1968 in Brazilië en werd daar in 1971 benoemd tot bisschop van São Félix do Araguaia.

Dom Pedro mag wel de laatste bevrijdingstheoloog worden genoemd. Hij was een profetisch bisschop en de laatste overlevende van die buitengewone generatie 'heilige vaders van de Latijns-Amerikaanse Kerk' met een totale toewijding aan de armen. Geïnspireerd door een vast christelijk geloof en een diepe spiritualiteit van bevrijding, wijdde Dom Pedro zijn leven aan sociale rechtvaardigheid, de strijd tegen onderdrukking en geweld, tegen de ontbossing en voor de bescherming van het milieu en een nieuwe wereldorde gebaseerd op solidariteit. Met eenvoud en moed vocht hij voor agrarische hervormingen, verdedigde hij de Indianen van het Amazonegebied en stond hij achter de Latijns-Amerikaanse volkeren die streken voor hun bevrijding. Om deze reden werd hij vervolgd, voortdurend met de dood bedreigd en werden medewerkers van hem vermoord.

In juni 1988 werd Casaldáliga naar Rome geroepen om door kardinaal Joseph Ratzinger te worden onderzocht op zijn theologische geschriften en pastorale activiteit. Dit als onderdeel van een Vaticaanse poging om beperkingen op te leggen aan de beweging van de bevrijdingstheologie – nadat de Braziliaanse theoloog Leonardo Boff al in 1985 het zwijgen werd opgelegd. De Congregatie voor de Geloofsleer en de Congregatie van Bisschoppen stelden een verklaring op die Casaldáliga moest ondertekenen als erkenning van zijn fouten. Dat weigerde hij. Er stond onder meer in dat hij zich niet met politiek (sic: partijtrekken voor de armen!) mocht bezighouden.

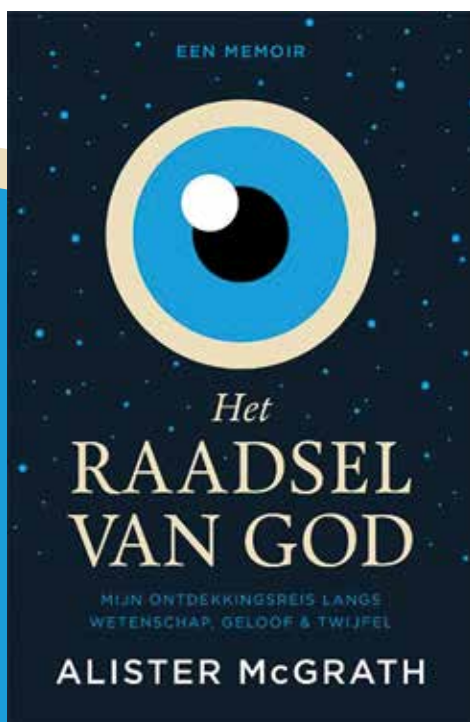
Casaldáliga was ook mysticus en dichter. Nevenstaand gedicht (vertaald door een van de paters van de H.Geest) is van zijn hand.

*Broeder Franciscus
Hoe is het daar in de Hemel?
En zuster Clara
en de hele Gemeente?
Voor ons, hier op aarde,
is het leven niet gemakkelijk.
De hebzucht is enorm,
de liefde miniem.
De goddelijke Liefde
zo goed als niet bemind.
De menselijke liefde slechts
een bloem van één nacht.
De helft van de mensheid
sterft van de honger,
de andere helft
van angst voor de dood.
De wijze dwaasheid
van het Evangelie
heeft weinig leerlingen
die het serieus beleven.
Zuster armoede,
de perfecte vreugde,
leven meer in boeken
dan in ons eigen leven.
Veel wegen
leiden naar Rome;
Bethlehem en Calvarië
uit het reisplan geschrapt.
Onze Moeder de Kerk
is veranderd en wel verbeterd
maar er is nog teveel Curie
en te weinig charisma.
Kloosterlingen en kloosters,
hun geweten onderzocht,
meer naar de buitenkant
dan door nieuwe beleving.
Massa's technocraten,
weinig fantasie.
Heel veel onderwijzers
en minder poëzie.
Velen die het beter weten
maar weinig ware Profeten.*

TEKST
RIA SCHOENMAKERS-
VAN OSCH
FOTO KOKBOEKENCENTRUM.NL

'LEVEN IN ONZEKERHEID, REIZEN MET HOOP'

Soms werpt een artikel in de krant een nieuw licht op een persoon of situatie waar je tot dan toe een duidelijke mening over had. Het overkwam mij bij een interview met de staatssecretaris van VWS waar ik tevoren niet erg van onder de indruk was. Het aanvankelijk gerommel in coronatijd irriteerde mij mateloos. Tot ik las dat deze man in die hectische periode zijn negentienjarige dochter verloor. Ineens werd alles anders. Mijn irritatie sloeg om in empathie. Het besef dat hij zijn klus heeft moeten klaren in de zwartste tijd van zijn loopbaan en desondanks overleefd is, stemt mild. Hij vond kracht in zijn geloof, zo las ik. Wel bleef ik zitten met een nieuwe vraag: hoe kan het dat een weldenkend mens zo rotsvast in zijn geloofsschoenen staat, dat hij er zelfs vanuit gaat haar terug te zien? Het stond er onverbloemd. Ik citeer: "Ik zal Julia weer zien, dat is mijn troost (...) elke dag is een dag dichterbij haar."

Het onlangs verschenen boek van Alister McGrath *Het raadsel van God* leek mij geschikt om nog eens met een frisse blik in deze materie te duiken. Een hooggeleerde professor in de natuurwetenschappen, die mij toelaat in zijn meest intieme geloofspuzzel en de uitkomsten daarvan. Een betere combinatie is nauwelijks haalbaar, zo was mijn verwachting. Het boek, in drieën verdeeld, laat mij in het eerste deel uitvoerig kennis maken met een getalenteerd *middle-class* zondagskind in het Ierland van de jaren zestig. Hij ontpopt zich tot een begenadigd student die zich moeiteloos opwerkt in de scheikunde, en een bijzondere belangstelling voor de kwantumfysica heeft. Het protestantse methodisten-geloof van zijn familie wordt al heel gauw vervuild voor een seculiere ideologie. Het marxisme voldoet aanvankelijk beter. Het atheïsme is trendy en godsdienst wensvervulling, leert hem Freud. Het bestaan van God, een achterhaald concept, is van geen betekenis voor het leven van wetenschappelijk geïnteresseerde mensen, zo signaleert hij met de 'verruimde' blik van zijn studentenjaren.

ZEKERHEID OP LOSSE SCHREVEN

De omslag komt als hij kennis maakt met de geschiedenis van de wetenschap en het verschil gaat zien tussen feiten en theorieën. Alle wetenschappelijk theorieën beginnen met veronderstellingen; ze geven geen zekerheden, zoals logica en wiskunde dat doen. Via de wetenschapsfilosoof Karl Popper realiseert hij zich dat ook het marxisme niet het totaalbeeld op de werkelijkheid kan bieden waar hij naar op zoek is. Het is evenzeer een hypothese die inzoomt op bepaalde aspecten van die werkelijkheid en kan gefalsificeerd worden.

McGrath heeft behoefte aan een groter perspectief waar wetenschap, ethiek en religie een plaats hebben

*“Het is de verborgen wens naar
autonomie, die het mensen moeilijk
maakt een God boven zich te dulden”*

McGrath heeft behoefte aan een groter perspectief waar wetenschap, ethiek en religie een plaats hebben en zoekt gesprekspartners om de zin van het leven te ontwarren. Hij bewondert Aristoteles als natuurfilosoof, maar ontdekt in het gedachte-experiment van Plato, de beroemde ‘mythe van de grot’, een nieuwe manier om de transcendente werkelijkheid te zien. Hij koppelt er de menswording van Christus, ‘het Woord’, uit het Johannesevangelie aan vast. In zijn interpretatie is niet de filosoof, maar Christus onze donkere grot binnengekomen om het licht aan te steken. Een openbaring voor hem. Een salto mortale waar ik even bij moet slikken.

SAMENHANG

Intussen zijn we in deel twee, waar de relatie tussen religie en natuurwetenschap niet langer strijdig is. Mijn belangstelling groeit. Een belangrijk reisgenoot op zijn kwantumfysicaweg is Albert Einstein, maar vooral ook C.S. Lewis, hoogleraar middeleeuwse letterkunde, waar hij bij toeval via een essay mee in aanraking komt. Lewis maakt voor hem het atheïsme begrijpelijk. “Het is de verborgen wens naar autonomie, die het mensen moeilijk maakt een God boven zich te dulden.” Het is voor hem een *eye-opener*, mijzelf zegt het weinig. Een ander beeld dat langskomt spreekt mij meer aan. Het gaat over samenhang. De complexe werkelijkheid getekend als de achterkant van een borduurpatroon. Voor McGrath is het een samenkomen waar je ziet hoe alles met alles samenhangt. Ik heb daarbij een herinnering aan museum de Fundatie in Zwolle, met een heel merkwaardige expositie die uitsluitend de achterkant van een groot aantal borduurwerken liet zien. Kunst gaat soms een vreemde weg om ons met iets te raken waar weinig taal voor is.

McGrath gaat uitgebreid in op de ‘twee bergen’, zoals hij ze noemt, die hij beklommen heeft in zijn loopbaan om te staan waar hij nu is: de natuurwetenschap en de theologie. Het blijkt een aaneenschakeling van succes, die ik liever niet wil herhalen. De klimpartij lijkt in mijn ogen moeiteloos te gaan, zowel wetenschappelijk als kerkelijk, al worden veel omwegen vermeld. In beide werelden bekleedt hij de hoogste posities, ontmoet er tal van belangrijke mensen die met name worden genoemd. Als van roeping sprake is, wordt hij ten slotte op het pad van het pastoraat geordineerd in de Anglicaanse Kerk. Ook daar is het lot hem gunstig gezind. Hij kan beide liefdes combineren: de kerk dienen en de wetenschap. Het brengt hem na zeven jaar Oxford naar Cambridge en ten slotte weer terug, om in Londen te eindigen waar een leerstoel voor St. Paul’s en Westminster Abbey de kroon op het theologische werk wordt.

ZIEN IN RAADSELEN

Het uitzicht dat geboden wordt en waar ik het meest benieuwd naar ben, komt vooral in deel

drie aan de orde. Inzichten die hij heeft opgedaan in beide disciplines werpen hun vruchten af. En het is weer Lewis’ essay dat hem boeit: *“Ik geloof in het christendom zoals ik geloof dat de zon is opgegaan, niet omdat ik het zie, maar omdat ik daardoor al het andere zie.”* Ik denk daarbij aan de filosoof en theoloog Jean Luc Marion die het verschil maakt tussen icoon en beeld. Het eerste verwijst door, het andere fixeert. Zou zoiets bedoeld zijn? Christendom als icoon?

De conditie van de mens is beperkt, weet McGrath. Het is een onvolmaakt aanschouwen van een complexe werkelijkheid en de opdracht daarmee te leren leven. Een zien in raadselen. “Het zijn de ambities van de Verlichting, van Descartes, dat alles moet worden verklaard.” Een verzuchting, waar hij niet achter staat. Hij legt uiteindelijk in zijn boek de nadruk op de onzekerheid die hij ook in de natuurwetenschap heeft aangetroffen. Een wetenschap die selectief te werk gaat en een wereld laat zien zoals we willen dat die wereld is. Ook de filosofie, zo betoogt hij, is een tijd- en contextgebonden product met wisselende vragen en antwoorden.

Hij tekent het geloof ten slotte als de bereidheid om het uit te houden in een halfverlichte wereld. Geen opzienbarende conclusie voor mij.

Al met al is de wellicht onterechte verwachting die ik had, niet ingelost. Een groot deel van het boek, *‘een ontdekkings-tocht langs wetenschap, geloof en twijfel’* zoals de ondertitel luidt, is feitenmateriaal dat vooral de indrukwekkende carrière van de auteur nauwlettend volgt. De geloofsdimensie, hoe centraal ook, is niet als een echte strijd voelbaar, maar blijft vooral buitenkant; een studieobject gecombineerd met een rationeel overzicht van beklede ambten. Zijdelings komen ‘geloofstopics’ langs als: schoonheid, morele verplichting en verlangen naar vervulling, maar daarvan wordt niets verdiept. Natuurlijk levert hij kritiek op de bewijskracht van de wetenschap, maar het helpt mij niet om daarmee het raadsel God rechtstreeks te verbinden. Het bekende grafschrift van Immanuel Kant raakt mij in dat opzicht meer: bewondering en eerbied voor ‘...de sterrenhemel boven mij, de morele wet in mij...’.

Ik had gehoopt dat iemand die zich wetenschappelijk heeft gebogen over het allerkleinste, iets creatiever zou zijn om het allergrootste voor mij wat dichterbij te brengen. ●

Gied ten Berge:

INTERVIEW >

‘Laat de vredesbeweging weer een beweging worden’

‘MIJN GROTE WENS IS DAT PAX CHRISTI WEER EEN GELOOFSBEWEGING WORDT VAN ONDEROP. PAX HEEFT NU VEEL WEG VAN EEN PROJECTENORGANISATIE. DE PROJECTMEDEWERKERS DOEN GOED WERK. MAAR HET IS TE WEINIG EEN BEWEGING DIE HET ALS TAAK ZIET MENSEN BIJEAAN TE BRENGEN EN TE INSPIREREN VOOR EEN DUURZAAM ENGAGEMENT.’

Aan het woord is **Gied ten Berge (73)**. Tot 2008 werkzaam voor Pax Christi Nederland, dat nu met het IKV samenwerkt in een vooral zakelijke verbintenis met PAX. We spreken elkaar 40 jaar na de grote anti-kernwapen-demonstratie op het Museumplein in Amsterdam: 21 november 1981. 420.000 mensen hoorden daar Mient-Jan Faber als in een litanie herhalen ‘Dát is onze politiek’.

Gied ten Berge heeft zijn hele leven in het vredeswerk gezeten: ‘Als dienstweigeraar kreeg ik in 1973 via Jan ter Laak werk bij het Polemologisch Instituut van de Universiteit van Groningen bij Ben ter Veer. Later kwam ik via Ben in het IKV. In 1994 stapte ik over naar Pax Christi Nederland’. Gied noemt namen uit die tijd met respect: ‘Mient-Jan Faber, Wim Bartels, Laurens Hogenbrink, dat waren voor mij een soort oudere broers. Actievoerders, maar ook denkers met een geloofsverhaal. Ben ter Veer was de strateeg, hij dacht op de lange termijn, hij vond educatie van wezenlijk belang. Als actievoerder hield hij niet van strovuurtjes. Toen Ben in 2004 overleed, realiseerde ik me de betekenis van zijn nalatenschap: de combinatie van christelijke spiritualiteit, sociaal-educatief inzicht en politiek richtingsgevoel. Wij zaten toen even in het hart van de geschiedenis. We hadden de kans om dingen de goede kant op te duwen. En we wisten: dat kun je niet in je eentje, dat kan alleen samen in een bezielde verband.’

VREDESWERK NU

Als ik Gied vraag waar de vredesbeweging nu is en of mijn indruk klopt dat ze min of meer onzichtbaar is geworden, gaat hij er echt voor zitten. De ‘beweging’ gaat hem nog

steeds aan het hart. Gied merkt dat de relatie tussen PAX enerzijds en Pax Christi en IKV anderzijds onder druk staat. Hij wil Pax Christi en IKV niet voor de voeten lopen bij het oplossen van die problemen. ‘Pax Christi en IKV staan voor ingewikkelde problemen. Ik heb bewondering voor Jan Peters sj bij Pax Christi en Ineke Bakker bij het IKV. Zij lopen niet voor de problemen weg. Het is niet gemakkelijk bij het vredeswerk mensen aan de basis vandaag de dag duurzaam met elkaar te verbinden. Na de hoogtijdagen in de jaren ‘80 is er veel veranderd. Toen waren Pax Christi en IKV organisaties die zichzelf financieel goed konden bedruipen. Toen met tien à twaalf mensen in dienst, waarvan de helft tewerkgestelde dienstweigeraars waren. Toch kregen we de beweging bijna dagelijks in de krant. Hoeveel mensen denk je dat er nu bij PAX in dienst zijn?’ Ik doe een voorzichtige gok van zo’n dertig mensen. Gied zegt met een stem alsof hij het zelf niet gelooft: ‘Daar werken nu 100 à 120 mensen. IKV en Pax Christi beschikken daarbinnen elk over één medewerker en deze functies dreigen te worden opgeheven. De projecten worden hoofdzakelijk gefinancierd door Buitenlandse Zaken. Begrijp me goed, die medewerkers verzorgen wereldwijd interessante projecten. Maar de aandacht is verbrokkeld. Ik mis een sterk gemeenschappelijk verhaal, de beweging van onderop.’

We gaan even terug in de geschiedenis: 'De verandering is gekomen rond 1996, na het voor iedereen pijnlijke vertrek bij Pax Christi van Jan ter Laak. Hoe dan ook, Jan was een charismatisch leider. We kregen een interim-manager in de persoon van Jaap van 't Hek. Ik herinner me als de dag van vandaag dat we bijeengeroepen werden en dat hij zei: 'We gaan het helemaal anders doen'. Jaap wilde een ngo (nongouvernementele organisatie, red.) maken, zoals Cordaid of Novib, een projectenorganisatie gefinancierd door de overheid. Pax Christi en later ook het IKV zouden in de schaduw daarvan functioneren. Het kapitaal van Pax Christi werd overgeheveld naar de projectenorganisatie. Ik voelde vanaf het begin dat dit op gespannen voet stond met onze eigendomsrechten, onze identiteit en onze democratische traditie van ledenvergaderingen en gekozen functionarissen. Later begreep ik dat dit toen de trend was. De KRO,

afgestemd.'

Gied pakt er de folder van de jaarlijkse Vredesweek bij: 'Kijk, hier wordt de burgemeester van Utrecht, Sharon Dijksma, aangekondigd als de belangrijkste spreekster bij de opening van de Vredesweek. Ja, zij heeft als politica en als burgemeester grote verdiensten, maar ik heb haar nog nooit een geloofsverhaal horen vertellen. Ook dit keer niet. En formeel is de Vredesweek een project van de Kerken.'

I
N
T
E

De aandacht is verbrokkeld. Ik mis een sterk gemeenschappelijk verhaal, de beweging van onderop

het CDA, de Universiteit van Nijmegen, ze worstelden in de jaren '90 allemaal met hun christelijke identiteit. Men vond dat de democratisering van de jaren '70 en '80 teveel was doorgeslagen en dat de resten van de verzuiling moesten worden opgeruimd. Ik kijk er echter ook op terug als de machtsgreep van de managers, waar we nog steeds de gevolgen van zien. Zelfs de Nederlandse bisschoppen ontkwamen er niet aan: strakke bestuurlijke lijnen, financiën als laatste argument en voorbijgaan aan wat aan de basis werd gevoeld.'

'Ik was hoofdredacteur van de *Vredeskrant* en de *Liturgiekrant*, uitgaven die het goed deden. Maar van de interim-manager kreeg ik te horen dat ik wel 'een erg katholiek taalgebruik' had. Hij koppelde daaraan de vraag of ik in staat was 'voor een ander publiek' te schrijven. O ja, dat kon ik wel, maar ik zag er de zin niet van in. Ik zag dat 'educatie' werd ingewisseld voor 'communicatie'. Het moest korter en meer leesplezier geven. Maar kun je zo nog aan elkaar een 'geloofsverhaal' uitleggen? PAX werd in ngo-land 'een grote speler' die subsidies binnenhaalt. PAX werd 'de planeet' waar Pax Christi en IKV nog als 'maantjes' omheen draaien. Ik had iets anders voor ogen: een kleine, onafhankelijke organisatie met een beziel, profetisch verhaal, politiek relevant en waarvan de ambities met de kerken werden

TEKENEN VAN HOOP

Gied ten Berge hoopt dat het tij kan keren. Hij vindt het bemoedigend dat paus Franciscus in zijn encycliek *Fratelli tutti* zijn vertrouwen uitspreekt in bewegingen van onderop. De paus wil dat Kerken daar mede de dragers van zijn. 'De paus hoopt vandaag op een beweging tegen het nationalisme, het populisme en het ongebreidelde, liberale kapitalisme. Deze encycliek zou samen met *Laudato Si'* een bron kunnen zijn voor een herijking van de beweging. In deze tijd zijn het juist de wereldwijde Rooms-Katholieke Kerk en de Wereldraad van Kerken die het mogelijk maken om in grotere mondiale verbanden te werken. Verbanden waarin het

R
V
I
E
W

Grote Verhaal wordt geleefd en verder verteld, een spiritueel verhaal, maar ook een sociaal-politiek, vredespolitiek en ecologisch verhaal. Paus Franciscus ijvert in de R.-K. Kerk voor het synode-model, zodat de Kerk zich van onderop kan voeden en iedereen meedenkt en stem krijgt. Dat is mijn hoop op de toekomst: mensen, gelijkgestemd en met gedeelde hoop die in inspirerende sociale bewegingen bij elkaar komen. Net als veertig jaar geleden bij die demonstratie in Amsterdam en later nog in Den Haag. Pax Christi is in 1945 ontstaan als een pelgrimsbeweging. Pelgrimeren, dat wil hier zeggen: mensen samenbrengen die letterlijk en figuurlijk op weg zijn met de vredesboodschap van Jezus. We hebben mensen nodig die zeggen: kijk, er liggen nu nieuwe kansen, die pakken we!

Soms voelt Gied teleurstelling over de gemiste kansen, maar hij let toch het liefst op tekenen van hoop. 'Euforie en somberheid, het zijn allebei emoties die niet creatief zijn. Ik zie het hier in Maarssenbroek in de Verrijzeniskerk. Er komen daar vooral oudere mensen en daar kun je somber over zijn. Maar je kunt ook vol bewondering kijken naar die groep die er toch maar voor zorgde dat de klimaatwandelaars goed ontvangen werden. Door mensen die samen praten, nadenken, vieren, maar ook de kerk uit durven komen'.

Op zijn zestigste verjaardag kreeg Gied een icoon van de Emmaüsgangers. 'Die icoon is me dierbaar. Net als die twee, weet ik het soms ook even niet. Ze waren boos, teleurgesteld in hun verwachtingen. Maar Jezus legde ze de Schrift uit en brak het brood met hen, 'vermenigvuldigde' het voor hun ogen. Ik loop ook graag met mensen op. In mijn proefschrift onderzocht ik 'pelgrims met een missie': pelgrims voor vrede en gerechtigheid in het Heilige Land. Op een van mijn eigen pelgrimages dacht ik: de kerken lopen leeg, maar de wegen stromen vol. Zo kan vandaag toch nieuwe bezinning, maar ook nieuwe actie ontstaan. Maar ik zoek ook graag de stilte, mijn eigen binnenkamer, ik ga naar de kerk, laat me inspireren door een preek, ik studeer, ik bid. In de corona-tijd zat ik achter mijn laptop en maakte zo de vieringen mee. Dan had ik een stukje brood en een beetje wijn bij me staan. Zo vierde ik van achter het scherm mee, als teken dat ik me verbonden wist met zovelen die op dat moment ook alleen of samen vierden. Ook het vredeswerk vraagt om een eucharistische verbondenheid. Omdat er een hoop is die niet sterven wil.' ●

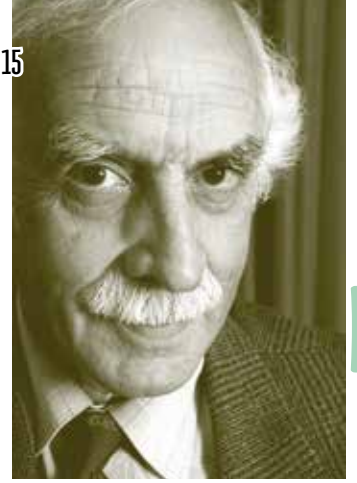
Een mooie kerstgedachte...

'Mijn kerstverhaal komt voort uit Missie 538, een bijzondere actie op Radio 538 waarbij we voedselpakketten inzamelden voor de Voedselbank. Samen met mijn collega's, BN'ers en natuurlijk onze lieve luisteraars haalden we in december 2020 maar liefst 223.207 pakketten op. Voor mij een hele bijzondere actie én een echte eer, omdat ik eerder al gevraagd ben als landelijk ambassadeur van de Voedselbank. Daarnaast is het natuurlijk heel mooi om iets goeds te doen voor iemand anders. Een mooie kerstgedachte, toch?

Tijdens Missie 538 kwamen er ontelbaar veel mooie verhalen binnen van luisteraars, die de meest bijzondere dingen deden om geld in te zamelen voor de Voedselbank. Maar er is één verhaal dat mij al die tijd is bijgebleven. En dat is het verhaal van de 7-jarige Koen...

Koen had een adventskalender op zijn kamer hangen, waar een cadeautje van € 10,- in zat. Wat hij daarmee wilde doen? Daar hoefde hij niet lang over na te denken! Hij ging naar de supermarkt en kocht met dat tientje alle ingrediënten voor een appeltaart. Appeltjes, bakmeel, roomboter, kaneel: alles zat in zijn mandje. Zijn idee hierbij was om de appeltaart te verkopen voor € 100,- zodat hij dat geld kon doneren aan Missie 538.

Wij vonden dit verhaal zo aandoenlijk dat we met

ERIK JURGENS

GODS WOORD VERTAALD

538 besloten langs te gaan om zijn appeltaart te promoten. Uiteindelijk werd de taart verkocht voor maar liefst € 675,-. En wat bleek nu? De 538-luisteraar die de taart voor dat bedrag kocht, was zijn eigen buurvrouw! Dat vind ik zó'n mooie kerstgedachte, dat ben ik nooit vergeten. Dat ze het zo lief vond van haar buurjongetje dat ze hem (en natuurlijk de Voedselbank) zo steunde. Dat is toch het mooiste kerstcadeau dat je kan geven?'

FRANK DANE, WERKT ALS DJ
VOOR RADIO 538

De Heere Heere richt zich – zo luidt de overlevering – met dwingende teksten tot de mensheid. Die teksten noemen we nu 'de Bijbel' (van het Griekse biblios, boek). Maar daarvoor moest Hij wél de taal van die mensen benutten. Raar eigenlijk, de Almachtige moet zich toch met Zijn schepselen kunnen verstaan zonder taal te hoeven gebruiken die gaandeweg is gemaakt door die schepselen zelf?

De oude Joodse teksten van de Bijbel (Tenach geheten) zijn vervat in het Hebreeuws. In Alexandrië ontstond, in de drie eeuwen voor onze jaartelling, een Griekse vertaling, de Septuagint. Toen de leer van Jezus door de ijveraar Paulus werd verbreid in de beschaafde wereld gebeurde dat ook in het Grieks. Grieks speelde in die dagen de rol die Engels nu speelt: middel van communicatie tussen de talen. Bijna alle onderdelen van het christelijk deel van de Bijbel zijn oorspronkelijk in het Grieks geschreven.

Rond 400 n.Chr. ontstond de behoefte aan een vertaling in het Latijn, de opvolger van Grieks als 'algemene' taal. Die werd gemaakt door Hieronymus ('die met heilige naam'). Hij deed dit uit de Septuagint en uit Hebreeuwse teksten, voorzover hij daarover toen kon beschikken. Zijn vertaling, de Vulgaat (de volkse bijbel), werd standaard in de katholieke wereld na het Concilie van Trente (ca. 1560). Dit was een roomse reactie op de eigen protestantse bijbelvertalingen (die van Luther voorop), waardoor onduidelijk was geworden wat nu eigenlijk Gods woord was... Eind 16e eeuw werd zelfs een verbeterde Vulgaat geschreven, de Vulgata Clementina, waarbij rekening kon worden gehouden met nieuwe inzichten over de oude teksten. Nog altijd in het Latijn! En de kerk bepaalde wat er in kwam en wat 'apocrief', niet echt was.

Onze leraar Latijn aan mijn jezuïetencollege, rond 1950, zei dan ook gekscherend dat God alleen Latijn sprak, en een beetje Aramees (het Hebreeuws dat Jezus sprak). Bidden tot de Heer in andere talen was dus zinloos... Vandaar Ave Maria.

Orthodoxe joden en christenen hechten erg aan de letterlijke tekst van de Bijbel. Sommige lezen bijvoorbeeld uit de jaartallen in Genesis dat de wereld zo'n vierduizend jaar geleden is geschapen. Hetgeen hen problemen bezorgt sinds de vondsten van fossielen van beesten die miljoenen jaren geleden stierven. Oplossing: de Heere Heere had die fossielen destijds ook mee geschapen...

Sinds kort is er weer een nieuwe Nederlandse Bijbelvertaling. Aangepast, naar men zegt, aan het spraakgebruik van onze dagen. Mooi, als daarmee die oude verhalen weer inzichtelijker worden. Want het zijn prachtige verhalen, die ons iets meegeven over het leven, en over de zin daarvan. En over de vraag wie Hij eigenlijk is die wij gemakshalve aanduiden met Pater Noster. Vooral niet letterlijk nemen, of als geschiedschrijving beschouwen! Dat is immers de dood in de pot (2 Kon. 4:41), in dit geval geloofsvergift tot je nemen. Ik gebruik nog, mede, een vertaling uit 1955 "De Heilige Schrift, vertaling uit de grondtekst met aantekeningen... ondernomen met goedkeuring van de Hoogwaardige Bisschoppen van Nederland" (zijn er ook Laagwaardige?).

Met goedkeuring dus. En die uitvoerige aantekeningen houden je bij de les. Zelf lees ik nu het liefst de Naardense Bijbel van Piet Oussoren, 2004/2014. Eigensoortige vertaling uit Hebreeuws, Grieks en Aramees. Een knappe prestatie.

Bijbellezen blijft voor elke nieuwe generatie inspiratie opleveren. Ieder voor zich. Mensen als Oussoren helpen je daarbij, hoogwaardige bisschoppen minder...

CO
LU
MN.

GRENZELOOS *geloven*

Heen en terug met de trein naar Rome

25 jaar International Movement We Are Church

Etnisch profileren is de douane aan de Brennerpas niet vreemd. Terwijl wij allen in onze wagon aan de grens met Italië keurig onze ID-kaart en QR-code ter controle gereed hielden, pikte de douane er weer de getinte mensen uit en de jongen die een capuchon over zijn hoofd droeg. Alle papieren waren keurig in orde.

Den Haag - Rome, van deur tot deur ben ik 25 uur onderweg, maar in Europa vlieg ik bij voorkeur niet meer. Het is even wennen aan de hectiek in de stad, maar als je enige hobby hebt in het OV dan kun je Casa La Salle zonder taxi bereiken voor € 1,50. Dat is toch echt goedkoper dan in Nederland. Het was in die *casa religiosa* dat de internationale kritische katholieken hun 25-jarig bestaan vierden in de week van 27 tot en met 31 oktober. Door de pandemie konden of durfden ze lang niet allemaal te komen, maar delegaties uit 12 landen: dat viel toch helemaal niet tegen.

Er was zeker ook ruimte voor toeristische bezoeken. Ik was een paar dagen eerder gekomen om ook daar een graantje van mee te pikken. Rome was in deze week nerveus, door het bezoek van president Biden en de G20. Veel politie en militairen op straat, voortdurend helikopters in de lucht. Wij droegen daar nog enigszins aan bij door een kleine demonstratie te organiseren met banners: 'democratie in de kerk', 'toelating van vrouwen tot alle ambten' en 'stop het klerikalisme'. Voor de basilica Santa Maria Maggiore mochten we niet staan, maar deden het toch - onder de dekmantel een groepsfoto te maken. Daarna moesten we naar een pleintje waar weinig doorstroom was, maar we waren al blij dat het kon. De foto's zijn het belangrijkste, want de website van IMWAC (International Movement We Are Church) is sinds de publicaties rond het jubileum al bijna

3000 keer bezocht. Ook Romeinse autoriteiten volgen ons. Dat is toch ook iets wat bereikt is.

Zo sluipenderwijs is We Are Church/Wir Sind Kirche wereldwijd een merknaam geworden voor vernieuwing in de katholieke kerk. Er zijn recente verbindingen met India en Pakistan, met de Amerikanen zijn warme banden, er wordt contact onderhouden met de Latijns-Amerikanen. Je wilt niet weten hoe geïsoleerd kritische katholieken zijn in bijvoorbeeld Pakistan. Een priester is daar nog steeds een onaanraakbaar iemand op wie geen kritiek mogelijk is. Toch is er een kritische beweging ontstaan. We zijn er nog lang niet, maar het volgehouden geploeter onder de vorige twee schadelijke pausen lijkt naar een kantelpunt te gaan. We zijn er dan ook van overtuigd dat het synodale proces gesteund moet worden, ondanks dat de actie op dit vlak in Nederland nog aan de zuinige kant is. Het was een van de onderwerpen waar intensief over gesproken is. We besloten tot een internationale monitoring werkgroep die de ontwikkelingen op dit punt in de verschillende landen gaat volgen en erover publiceren. Gevreesd wordt dat de benodigde transparantie niet zonder slag of stoot bereikt wordt. Daarnaast is er de vraag wat dit proces nu precies is en inhoudt. Daar is nog weinig reflectie op, de Duitsers lopen met hun Synodale Weg voorop. Toch is het meer dan ooit gehoopt had kunnen worden in dit zo gesloten hiërarchische systeem. Maar we moeten er met z'n allen wel bovenop zitten, want het optreden van de verschillende bisschoppenconferenties m.b.t. het seksueel misbruik is navenant. Nog maar een enkel land is tot een officieel onderzoek overgegaan, waaronder gelukkig ook Nederland, maar de Spaanse vertegenwoordiger in ons gezelschap gaf aan dat hun bisschoppenconferentie nog geen stap heeft gezet.

Boeiend om te horen was dat in Groot-Brittannië, met name Schotland, nieuwe bewegingen zijn ontstaan, maar ook in Amerika, Duitsland (Maria 2.0) en nu ook Frankrijk. Opmerkelijk is dat men eerst wat kritisch stond ten opzichte van We Are Church, maar door gebeurtenissen rond het seksueel misbruik contact met ons zoekt. Er is een grote beweging in Frankrijk, Conférence Catholique des Baptisé-e-s Francophones, die deze omslag maakt. Niet in het minst doordat zij een vrouw kandidaat stelden als nieuwe bisschop van Lyon. Dat gaf veel mediaberoering en toenemend bewustzijn. Mijn waarneming is dat we niet alleen staan in onze wending naar een alternatief, naar een basisbeweging en/of basisgroep. Anders dan in het verleden werd er uitgebreid gediscussieerd over hoe de eucharistie te vieren als er geen (redelijke) priesters meer voorhanden zijn. Feitelijk is dat bijna overal al zo. De huisliturgie is, gestimuleerd door de pandemie, een veel breder verschijnsel dan we dachten - waarbij veel zelf in de hand wordt genomen. Met andere woorden er was veel aandacht voor spiritualiteit en hoe men daar thuis leiding aan gaf en het verder ontwikkelde. In Spanje bijvoorbeeld is de basisbeweging groot, omdat de katholieke parochies dikwijls hopeloos traditioneel zijn. De Indiase vertegenwoordiger benadrukte keer op keer dat gemeenschapsvorming het allerbelangrijkste is voor een beweging. Synodaliteit is gemeenschapsvorming, zo gaf ze aan. Natuurlijk werd er ook gesproken over de veroudering in onze Europese groepen. Dat is een algemeen

verschijnsel. Tegelijkertijd zijn we er nog steeds en wereldwijd is onze kritische naam meer dan ooit gevestigd, waardoor je kunt zeggen dat we eigenlijk sterker zijn geworden. Onder de vorige twee pausen zaten we echt in de marge, nu geeft het synodale proces meer kansen tot het vruchtbaar maken van kritiek. Niemand is van plan het op te geven. Kort samengevat: we gaan voor gedeeld leiderschap en beslisrecht in de kerk, vrouwen in alle gewijde ambten, we geven voorrang aan het eigen geweten, het optioneel celibaat en iedereen moet welkom zijn en deel kunnen hebben aan alles.

Tot slot nog enkele punten ter overdenking uit de vergadering. Realiseer je dat gebeurtenissen in je land, en in andere landen, ons sterk beïnvloeden. Dat wat je doet heeft ook buiten je land effecten als je er ruchtbaarheid aan geeft. Kijk bijvoorbeeld naar de kandidaatstelling voor een vrouw als bisschop in Lyon. Analyseer voortdurend de machtsrelaties mocht je je begeven in de kerkpolitiek. Daarnaast rijst de vraag wat het nu echt gaat betekenen mochten we werkelijk toegroeien naar een synodale kerk. Hoe sta je dan ten opzichte van diversiteit aan geloven en ambten bijvoorbeeld? Wat worden dan de structuurvoorwaarden? Hoe gaat autoriteit in de kerk er dan uitzien? De angst van conservatieven komt uit deze vraagstellingen voort. We zouden een waardevolle bijdrage leveren als ook wij met antwoorden komen. Terug in de trein naar Den Haag. Stress. Halen we de overstap op de Nightjet in Innsbruck? Het gaat om een paar minuten. Het sneeuwt op de Brennerpas, maar gelukkig wacht de trein op ons en opgelucht nestelen we ons in een romantisch slaapcoupeetje, met ter hoogte van Arnhem een heus ontbijt.

De volgende bijeenkomst is weer in Rome, in oktober 2023, vlak voor de synode waar de uitslag van het synodale proces aan de orde zal komen. Hopelijk kunnen we dan weer wat beïnvloedingslawaaï maken.

Henk Baars

TEKST

ELLEN ETTEMA-JANSEN

FOTO

N-YTHING DESIGN

DE WESTFRIESE EKKLESIA, VOOR ZOEKERS EN VINDERS

Sinds 5 jaar bezoek ik maandelijks de diensten van de Westfrieze Ekklesia. Mij werd gevraagd om iets over mijn binding met die Westfrieze Ekklesia te vertellen. Wat raakt en boeit mij en waarom kom ik iedere maand weer terug?

“Op de bodem van de ziel ligt de grond waar God en mens elkaar ontmoeten.” In een viering van de Westfrieze Ekklesia werd deze stelling van Meister Eckhardt geponeerd en ik nam de uitspraak mee tijdens mijn wandelvakantie deze zomer. Als het leven radicaal een andere kant op beweegt, is het soms nodig om terug te gaan tot de diepste lagen van je ziel en het is mooi te ervaren dat God daar dan is, dat er rust en vrede heerst en dat je vanuit die grond weer nieuwe groei mag ervaren.

Woorden geven betekenis aan mijn omgeving, aan de positie die ik in de wereld en tegenover andere mensen inneem. Binnen de Westfrieze Ekklesia zoek en vind ik regelmatig zulke woorden en zinnen; ze roepen op tot overdenken en verder denken. Versteende dogma's worden losgezongen en vaste overtuigingen worden losgeweekt van hun oude betekenis. Hierdoor is het mogelijk deze woorden opnieuw betekenis te geven. Woorden als 'uitgenodigd worden' en 'aanwezig zijn', maar ook 'niet voldoen' krijgen in de loop van mijn leven steeds een andere betekenis en nieuwe invulling. Ik noem dat groeien. In de liederen en teksten tijdens de diensten van de Westfrieze Ekklesia horen we woorden en zinnen die de wereld op een nieuwe manier beschrijven en die daardoor mijn blik op die wereld vernieuwen. Het is dus niet zozeer dat de waarheid in de diensten verkondigd wordt, maar meer dat de teksten en gezangen mij de richting en ruimte geven om mijn waarheid steeds opnieuw en in steeds andere context te vinden. Als ik zing: 'van U is de toekomst, kome wat komt' dan word ik blij van de rust die het geeft, omdat ik weet dat ik zelf de toekomst niet in handen hoeft te hebben. Ik hoef alleen steeds een volgende stap te zetten op weg met Hem die onze toekomst in zijn hand heeft. Hoe divers de richtingen kunnen zijn waarin binnen de Westfrieze Ekklesia wegen gewezen worden wil ik laten zien met nog een voorbeeld: lang heb ik geworsteld met

de persoon van Maria binnen het christelijk geloof. In een dienst van de Westfrieze Ekklesia werd het op de volgende manier geformuleerd: “Het is onze opdracht om, net als Maria, God opnieuw in de wereld te brengen, want Hij is al in ons aanwezig.” Hoe we dat doen dat is ieders persoonlijke invulling, maar het zou prachtig zijn als met mij ook anderen ervaren hoe we, in navolging van Maria, een plek voor God en Gods idee in de wereld kunnen bereiden en dat we dit, binnen en buiten de kerk, met elkaar kunnen delen.

In de oudste lagen van mijn ziel

In de oudste lagen van mijn ziel,
waar hij van stenen is gemaakt,
bloeit als een gaaf, ontkleurd fossiel,
de stenen bloem van uw gelaat.

Ik kan mij niet van u bevrijden,
er bloeit niets in mijn steen dan gij.
De oude weelden zijn voorbij
maar niets kan mij meer van u scheiden.

M. VASALIS, *VERGEZICHTEN EN GEZICHTEN*;
uitg. Van Oorschot, 2003

Sinds paus Franciscus in de sociale encycliciek *Frateli tutti* in een voetnoot (nr. 204) de rechtvaardige oorlog leek af te schrijven, lijkt het pleit beslecht: de traditie van de 'rechtvaardige oorlog' is ten einde, althans als onderdeel van de rooms-katholieke traditie.

FRATELLI TUTTI

De paus neemt in de genoemde voetnoot zelfs de kerkvader Augustinus in bescherming tegen diens imago als Godfather van de rechtvaardige oorlog, en terecht. De Bijbelse basis ervan vinden we in de verdedigingsoorlog van de Hebreëen tegen de Amalekieten (Exodus 17), en in de heidens-romeinse cultuur vinden we de traditie bij Cicero. Binnen het christendom maakte de doopvader van Augustinus, Ambrosius van Milaan, al gebruik van dezelfde traditie. Hij stuurde namelijk in het jaar 383 keizer Theodosius tijdelijk de kerk uit, wegens de oorlogsmisdaad van het uitmoorden van krijgsgevangenen: een kritiek die gebaseerd is op criteria uit de traditie van de 'rechtvaardige oorlog'. Dus is er nogal wat af te dingen op het idee dat het 'vaderschap' van de 'rechtvaardige oorlog' bij Augustinus berust.

GEEN THEORIE MAAR TRADITIE

Augustinus – inspiratiebron van beide longen van het westers christendom – schetst in zijn werk een gedifferentieerd beeld van de vrede, maar de oorlog komt bij hem daarentegen steeds zijdelings in een bredere context ter sprake, namelijk ter verklaring van de val van Rome in heilshistorisch

IS DE 'RECHTVAARDIGE OORLOG' WEL ECHT ACHTERHAALD?

Een 'rechtvaardige oorlog' mag alleen gevoerd worden door legitieme overheden, die een rechtvaardige zaak nastreven en het beginnen van de oorlog moet in redelijke verhouding staan tot geleden onrecht

perspectief en het recht van de christelijke staat zich tegen invasie en plundering te verzetten. Het tweede hoofdwerk van Augustinus *Over de stad van God*, bevat weliswaar zeven verwijzingen naar het begrip rechtvaardige oorlog, maar het is inderdaad ook niet zo dat hij een volledige 'theorie' van de rechtvaardige oorlog ontwierp of zelfs maar bepleitte. Veeleer nam Augustinus als feit aan dat oorlogen gevoerd werden. Verder nam hij aan dat ze mochten of moesten worden gevoerd, vanwege de rol van de zonde in de wereldgeschiedenis. In feite zag hij oorlogen als betreurenswaardige, noodzakelijke reacties op zondig onrecht, agressie en oorlog door een tegenpartij (zo bijvoorbeeld in boek XVIII van *Over de stad van God*). Hij trof de traditie aan in de toen nog jonge christelijke staat – het christendom was pas in 380 tot enig toegestane religie geworden in het Romeinse rijk. Augustinus' benadering van de 'rechtvaardige oorlog' lijkt in feite op die van de Chinese wijsgeer Lao Tse die in de *Tao Teh King* schreef: als twee partijen oorlogen voeren, laat dan diegene winnen die de strijd het meest betreurt.

Augustinus benadrukte dat de zonde, en daarmee ook het morele kwaad, evident aan de zijde van de tegenstander moest bestaan. Theologisch gezegd: zijn visie op oorlog is afhankelijk van de zondeleer: oorlog kan een noodzakelijk instrument zijn om de macht van de zonde in te dammen.

UNIVERSELE VRAGEN EN DRIE CRITERIA

De traditie formuleert universele morele vragen die zich voordoen aan de vooravond van (en in) conflictescalatie. Om die reden hoorden de criteria uit de rechtvaardige oorlog ook in zowel het theologisch als het seculiere natuurrecht, en daarom komt de traditie voor in jodendom, christendom, islam, liberalisme en marxisme, en in een aantal oosterse religies. De 'rechtvaardige oorlog', niet meer of minder dan een set criteria om te toetsen of een verdedigingsoorlog moreel juist kan zijn.

Wat is 'rechtvaardige oorlog' dan wel? Een klassiek criterium

is dat oorlogen alleen gevoerd mogen worden door *legitieme overheden*, in onze tijd dus staten. Het idee hierachter is dat de overheden 'zwaarmacht' hebben, dus geweld kunnen centraliseren en het zo van de burgers wegnemen. Veel gewapende conflicten die we anno 2021 zien zijn in deze zin geen oorlogen – wel gewapende strijd, maar geen strikt interstatelijke oorlog. De weerzin tegen hedendaagse gewapende strijd van irreguliere troepen moet men mijns inziens dan ook niet op de traditie van de 'rechtvaardige oorlog' projecteren. De gevechten die Nederlandse troepen in Afghanistan voerden na de val van de Taliban, met instemming van de toenmalige Afgaanse regering, betroffen wel gevechtshandelingen binnen een opbouwmissie, maar geen oorlog tegen Afghanistan als staat.

Ten tweede moet die legitieme overheid een *rechtvaardige zaak* nastreven. Er is dus een concept van rechtvaardigheid nodig – en dit dwingt mensen om over het goed recht van de vijand, de tegenstander, eventueel diens gelijk, na te denken. Rechtvaardigheid in conflicten is immers altijd vergelijkende rechtvaardigheid. Door een rechtvaardige zaak te eisen voorkomt men de 'absolute oorlog', die om zich zelfs wille wordt gevoerd. Er moet een doel in vreedstijd zijn en dat heeft met rechtvaardigheid te maken.

Ten derde moet in de traditionele variant van de 'rechtvaardige oorlog' de oorlog *proportioneel* zijn: het beginnen van de oorlog moet in redelijke verhouding staan tot geleden onrecht.

OVERIGE CRITERIA

Sedert de Tweede Wereldoorlog is rechtvaardige oorlog 'in de katholieke traditie' aanzienlijk uitgebreid en verfijnd. De drie traditionele criteria zijn aangevuld met het *last-resort-argument*: alle vreedzame middelen moeten zijn uitgeput voordat een oorlog zelfs maar legitiem kan zijn. Maar er zijn nogal wat vreedzame middelen, zeker als men bedenkt dat de katholieke kerk stelt dat alle conflicten eerst en vooral binnen het internationaal recht moeten worden opgelost. Dat houdt dan bijgevolg in, dat het VN-sanctiesysteem – uitgewerkt in *Het Handvest van de VN* (hoofdstukken V tot en met VII) – in principe de rechtvaardige verdedigingsoorlog vervangt, behoudens artikel 51 van het Handvest. Dat artikel geeft staten het recht om na aangevallen te zijn, zich te verdedigen totdat de Veiligheidsraad passende maatregelen neemt. Behalve dit last-resort-argument is er ook nog het criterium van de 'kans op succes': als er geen kans op succes is mag een oorlog helemaal niet begonnen worden. Omdat de 'rechtvaardige oorlog' niet genoemd is in het Handvest beschouwen veel juristen dit recht als reeds afgeschafte. Dat geldt echter wel voor de juridische benadering, maar niet per

se voor de morele en ethische. De rechtvaardige oorlog kan binnen de ethiek alleen als afgeschaft worden beschouwd als men het internationaalrechtelijk verbod op oorlog uit artikel 51 als startpunt neemt, en vervolgens het internationaal recht op 'rechtmatige verdediging' (ook uit artikel 51) ziet als vervanging van de 'rechtvaardige oorlog'. In de katholieke traditie is echter de rechtmatige verdediging uit artikel 51 van het Handvest niet opgevat als vervanging van de rechtvaardige oorlog, maar als een strikte toepassing ervan. De katholieke moraal blijft in die zin gekleurd door een 'realisme' over het kwaad in de geschiedenis. Datzelfde Augustiniaans realisme zien we terug in het feit dat de Heilige Stoel partij is bij het genocideverdrag, en dus gewapend ingrijpen tegen ethische zuiveringen en dergelijke niet categorisch uitsluit. Hetzelfde geldt voor de R2P: *the Responsibility to Protect*, de gewapende bescherming van ontheemden, vluchtelingen en eigen burgers: ook dit wordt door de Heilige Stoel moreel gefiatteerd, zij het met een sterke beklemtoning van de soevereiniteit van staten die men voor dit doel binnenvalt.

Met andere woorden: zelfs als de moraal van de rechtvaardige oorlog zou zijn vervangen door het internationaal recht uit artikel 51 van het Handvest – wat niet het geval is, althans volgens de katholieke moraal – dan nog blijft militair geweld legitiem in de gevallen van bestrijding van genocide en de Responsibility to Protect. En de reden daarvoor kunnen we ook vandaag de dag nog in het realisme van Augustinus vinden. Goede intenties alleen bannen de oorlog niet uit. En met alleen een juridisch verbod op oorlog is de vraag nog niet beantwoord of er niet omstandigheden zijn dat de internationale gemeenschap gewapend moet ingrijpen, zelfs als dit – omdat het conflict niet interstatelijk is – geen oorlog mag heten. Zo kan men zich afvragen of er niet juist gewapend had moeten worden ingegrepen tijdens de genocide in Rwanda van 1994. En ook of de val van Srebrenica wel nodig was geweest, als Nederland in zijn gezindheidsethische politiek (het handelen volgens zedelijke beginselen ongeacht de gevolgen, *red.*) niet zo naïef was geweest om akkoord te gaan met onderbewapening van Dutchbat III en het te beperkt mandaat om geweld te gebruiken tegen de oorlogsmisdaad van de Serviërs.

'IUS IN BELLO'

Er zijn bovendien nog criteria uit het zogeheten *ius in bello* dat ook deel uitmaakt van de rechtvaardige oorlog: de moraal en het recht binnen een oorlog. Dit behelst bijvoorbeeld dat men alleen combattanten mag aanvallen en dat er onderscheid nodig is tussen schuldigen en onschuldigen bij een conflict, dat moet worden gerespecteerd. Anders gezegd:

oorlog mag nooit 'totaal' zijn, het verschil tussen staat en maatschappij, tussen militair en burger moet blijvend gerespecteerd. Ook moeten volgens de traditie van *ius in bello* de oorlogshandelingen proportioneel zijn. Dat stelt dus eisen aan de proportionaliteit van de wapentechniek: kernwapens, biologische wapens en chemische wapens voldoen hier niet aan.

CONCLUSIE

In feite zijn economische en militaire macht vaak sterker dan recht en moraal. Maar dat is nog geen reden om die niet nageleefde moraal dan maar ongeldig te verklaren. In feite heeft juist het *ius in bello*, door het verwerpen van disproportionele wapens, eraan bijgedragen dat er een convergentie is ontstaan tussen prudente pacifisten (die oorlog als instituut onmogelijk willen maken) en de aanhangers van de traditie van de rechtvaardige oorlog. Wie het *ius in bello* uit de rechtvaardige oorlog zorgvuldig toepaste in de Koude Oorlog, moest wel inzetten op conflictpreventie en op verzoening tussen voormalige aartsvijanden.

Zelfs als men de rechtvaardige oorlog als morele traditie poogt af te schaffen, blijft Augustinus' vraag naar het indammen van het kwaad in de wereldgeschiedenis toch overeind. Die komt via de achterdeur toch weer binnen, alleen in een ander frame: de legitimeringsgronden verschuiven.

Geweld in de zin van internationaalrechtelijk legaal *use of force*, dat gericht is tegen irregulier geweld, verstaan als *violence*, zal in de geschiedenis wel nodig blijven – maar hopelijk steeds minder. Bovendien is de blijvende noodzaak van strijdkrachten geen excuus om niet in te zetten op maximalisering van vreedzame middelen in conflicten, en optimaal gebruik daarvan. Sterker nog: dit is juist ook een vereiste die voortkomt uit de strikte toepassing van de 'rechtvaardige oorlog' als morele traditie. ●

FRED VAN IERSEL IS EMERITUS HOOGLERAAR AAN TILBURG UNIVERSITY.

TEKST
BRAM GRANDIA
FOTO
STOCK

DE 'RECHTVAARDIGE OORLOG' ALS RECHT- VAARDIGING VAN OORLOG

"Is de 'rechtvaardige oorlog' wel echt achterhaald?" vraagt Fred van Iersel zich af in zijn artikel. Wat mij betreft wel. Ik heb in de 45 jaar dat ik predikant ben en me actief binnen Kerk en Vrede beweeg niets anders gezien dan dat de theorie van de rechtvaardige oorlog leidde tot een rechtvaardiging van de te voeren of gevoerde oorlogen. Dat gebeurde met de Golfoorlog in 1990. Dat gebeurde met de oorlog tegen Afghanistan en met de oorlog tegen Irak. Steeds waren er én in Nederland én in de VS én in Groot-Brittannië sterke protesten vanuit de kerkelijk vredesbewegingen, maar steeds waren er ook weer de 'theologische rechtvaardigers'. Ik heb geen behoefte om na twintig jaar oorlog in Afghanistan en Irak weer over te gaan tot de orde van de dag en weer eens een theoretisch debat te voeren over de bruikbaarheid van de theorie van de rechtvaardige oorlog. Wie heeft de honderdduizenden slachtoffers geteld? Wie heeft de kosten van de massale ontvruchting berekend?

Ik wil het persoonlijk maken, omdat het persoonlijk is. Op *nine eleven* 2001 besloot ik lid te worden van de theologische werkgroep van Kerk en Vrede, om samen met anderen na te denken over de wereld na nine eleven. Dat die wereld er vanaf dat moment heel anders uit zou gaan zien, was voor mij glashelder. Ik vreesde voor een enorme reactie. Die kwam er. Op 14 september 2001 was er een herdenkingsdienst waarin de slachtoffers van nine eleven herdacht werden. Die dienst ging vooraf aan de stemming in Senaat en Congres om in te stemmen met de nieuwe oorlog tegen het terrorisme. Die stemming zou een unanieme steun zijn geweest voor een gewelddadige reactie, ware het niet dat één congreslid

Aansluitend een *Reactie*

(Barbara Lee) de unanimititeit doorbrak. Zij sprak de – in mijn ogen – profetische woorden:

“(...) deze onbeschrijflijke daad tegen de Verenigde Staten dwingt me er toch toe om te vertrouwen op mijn moreel kompas, mijn geweten en mijn God en me daardoor te laten leiden. 11 september heeft de wereld veranderd. Nu worden we achtervolgd door onze diepste angsten. Maar ik ben ervan overtuigd dat militaire actie ons niet zal behoeden voor nieuwe internationale terroristische acties tegen de Verenigde Staten. (...) Maar hoe moeilijk deze stemming misschien ook is, iemand van ons moet het belang van terughoudendheid en zelfbeheersing benadrukken. Iemand zal toch moeten zeggen: laten we eerst even een stap terug doen, een pas op de plaats, heel even maar, en goed nadenken over de gevolgen van onze acties in deze dagen, zodat we straks niet volledig de controle kwijt zijn. Ik heb geworsteld met deze stemming. Maar ik ben er uit. Mijn besluit om tegen deze resolutie te stemmen nam ik tijdens de ontzettend pijnlijke, maar ook zo mooie herdenkingsdienst. Het is zoals een van de voorgangers zo mooi zei: ‘Laten we in dat wat wij doen niet zelf het kwaad worden dat wij betreuren.’”

(U moet haar zelf horen en zien. Ik heb niet de ruimte om haar helemaal te citeren. Zie: <https://lee.house.gov/news/videos/watch/speech-on-9/14/01.>)

Haar stem is overstemd. Op 7 oktober 2001 vallen Amerika en Engeland Afghanistan binnen. Op 9 oktober 2001 publiceert *Trouw* een artikel van Fred van Iersel met als kop: ‘Kerk hoort deze oorlog te steunen’. Daarin beschrijft hij de rechtvaardige oorlog als een oorlog die een rechtvaardige zaak dient. Hij zet de criteria op een rij. Het gaat niet om vergelding, maar om het voorkomen van toekomstig terrorisme. Pogingen om te komen tot uitlevering van Osama bin Laden zijn mislukt. Dit schrijft Van Iersel terwijl ook toen al bekend was dat er onderhandelingen liepen. Daar wilde Donald Rumsfeld (minister van Defensie VS) niets van weten. Een ander criterium was de zorgvuldige strategie. Van Iersel prijst minister Colin Powell, de man die met bedrieglijke informatie 2 jaar later de oorlog tegen Irak verdedigt. De niet-strijders worden ontzien. Fred van Iersel

heeft een groot vertrouwen in de zorgvuldigheid van de te voeren oorlog op een moment dat die oorlog net begonnen is. Hij hekelt de ‘pacifistische positie’ van de kerken. Die heb ik in die tijd niet zo ervaren. Er was een ‘Coalitie tegen de nieuwe oorlog’ waarbij geen kerk, behalve de Quakers zich heeft aangesloten. Hij haalt Augustinus aan die de kerken een diep inzicht in het kwaad kan aanleren. Voor het kwaad in het Atlantisch bondgenootschap heeft hij geen oog. Dit ‘Atlantisch geloof’ lokaliseert het kwaad altijd elders. Augustinus leert ons volgens Van Iersel dat geweld soms nodig is om het kwaad in te dammen. Wat mij opvalt is dat het bij de verdedigers van de theorie van de rechtvaardige oorlog wel lijkt alsof de kerk met Augustinus is begonnen. Alsof de profeten, Jezus en de kerkvaders van de eerste eeuwen niet meer mee mogen praten als het over oorlog en vrede gaat. Hij eindigt zijn Podiumartikel met de zin: “Mijns inziens eist dit christelijk realisme dat de kerken publiekelijk steun geven aan de strijd van de VS en hun bondgenoten tegen terrorisme. Alleen dan zijn pleidooien voor matiging van geweld geloofwaardig.” Wat mij betreft hebben de kerken dat Goddank niet gedaan. Wie de encycliek *Tutti fratelli* (de *sorelli* horen er ook bij) leest, kan in de paragrafen 256-262 een vernietigende kritiek op de oorlog lezen. Deze paus wijst werkelijk een nieuwe weg. Daarin past de theorie van de rechtvaardige oorlog niet meer, zelfs niet als voetnoot. Paus Franciscus bevrijdt in *Tutti fratelli* de kerk uit haar ‘Atlantische banden’. Wat een verademing. Dat zeg ik met hart en ziel als protestant. ●

BRAM GRANDIA IS ZELFSTANDIG PASTOR, THEOLOOG EN COLUMNIST

“Iemand van ons moet het belang van terughoudendheid en zelfbeheersing benadrukken, moet zeggen: laten we eerst even een stap terug doen”

HUUB SCHUMACHER

WIE LOOPT ER IN DE MAAT?

Paus Franciscus deed de oproep om met elkaar na te denken over een synodale kerk. Hoe verheugend, sámen kerk zijn met een leiding die haar beleid voortdurend afstemt op wat er bij alle kerkleden leeft...!

Maar weet je... dit doet mij denken aan tante Mien. Ze was op bezoek in de kazerne bij haar zoon Piet. Deze liep fier mee in het marcherende peloton en zette telkens een ander been naar voren dan de anderen. Ze zei tegen haar man: 'Kijk toch, alleen onze Piet loopt in de maat.'

Ik vraag me namelijk af of ik ook zo'n 'onze Piet' ben nu ik zowat in heel katholiek kerkland een van de weinigen denk te zijn die in de maat loopt. Want waarom loop ik als ouder priesterexemplaar niet mee in die synodale optocht waar zowat alle jongere priesters, 'samen met Jezus', in meelopen? Ben ik net zo'n telganger als die zoon van Mien en zet ik elke keer mijn andere been naar voren dan de meeste werkers in de kerk van katholiek Nederland?

Ik worstel ermee; ondernam al het een en ander om meer duidelijkheid te krijgen. Zo liet een YouTube-filmpje me een vicaris zien die zei dat de synodale kerk een sterk verwelkomende kerk is. Maar hij bedoelde overduidelijk dat ieder dan wél met hem in de maat moest lopen...

Op een ander filmpje vertelde een oud-plebaan dat iedereen vindt dat er iets met de kerk moet gebeuren en dat de bisschop had gezegd dat God dat ook vindt en daarom met ons meegaat naar dat 'samen'. Maar jammer voor de oud-plebaan... hij realiseerde zich niet dat het wel eens een probleem kon worden omdat die bisschop wél wil dat ze allemaal met hem in de maat lopen.

Half oktober, op een emeriti-dag van ons bisdom, voelde ik nog weer méér van hetzelfde. De jonge en energieke vicaris-generaal hield daar voor ons – priesters en diakens 'met emeritaat' en pastorale werker(st)ers 'met pensioen' – een gloedvolle inleiding over die 'synodale kerk'. Hij eindigde met de apotheose: 'we zullen het sámen moeten doen !!!' Onmiddellijk erna bemerkte ik bij velen de zorg dat de vicaris-generaal bedoelde dat dat 'samen' wél betekent: met hem in de maat lopen.

Nee, hoezeer ook ik geloof in een synodale kerk, ik blijf me een 'onze Piet' voelen bij de manier waarop men die inkleurt.

Weet je waar ik wél mee vooruit kan als het om synodaal kerkzijn gaat? Met een verhaal uit de Bijbel. Het is uit Genesis en vertelt over die bijbelverhaalzoon van Isaak, die zoon die we kennen als Jacob. Hij zet een ander been vooruit dan zijn broer Ezau en leeft daarom met hem in onmin. Dit zit hem niet lekker; Jacob worstelt ermee, daar bij de waterkant van de rivier de Jabbok. Hij overleeft die worsteling, ook al houdt hij er een manke heup aan over. Maar gelukkig, de volgende morgen blijkt alle angst overbodig. Ezau rent op hem toe en kust hem! Het is geen probleem meer dat de ene zijn been op een ander manier naar voren zet dan de ander.

Ik put hier troost uit en moed. Is het inderdaad niet verstandig eerst maar eens de worsteling met mezelf aan te durven; hoe zit het met mijn vermogen om het normaal te vinden dat er telgangers zijn en dus niet te verwachten dat ze onderweg steeds hetzelfde been naar voren zetten als ik? Zou op deze manier dat synodaal-kerkzijn niet méér kans van slagen hebben? Laat God maar op díe manier renoveren, zou ik zeggen. Het lijkt me realistischer dan nu met veel lawaai naar alle kanten roepen dat we synodaal moeten zijn, terwijl je bedoelt dat ze met jou in de maat moeten lopen.

En of ik nou wel of niet in de maat loop... ach, het interesseert me niet langer; want door die worsteling met mezelf is er veeleer een kerstgevoel over me heen gekomen, een nieuwe geboorte, Licht waarvan we met elkaar kunnen genieten.

CO
LU
MN.